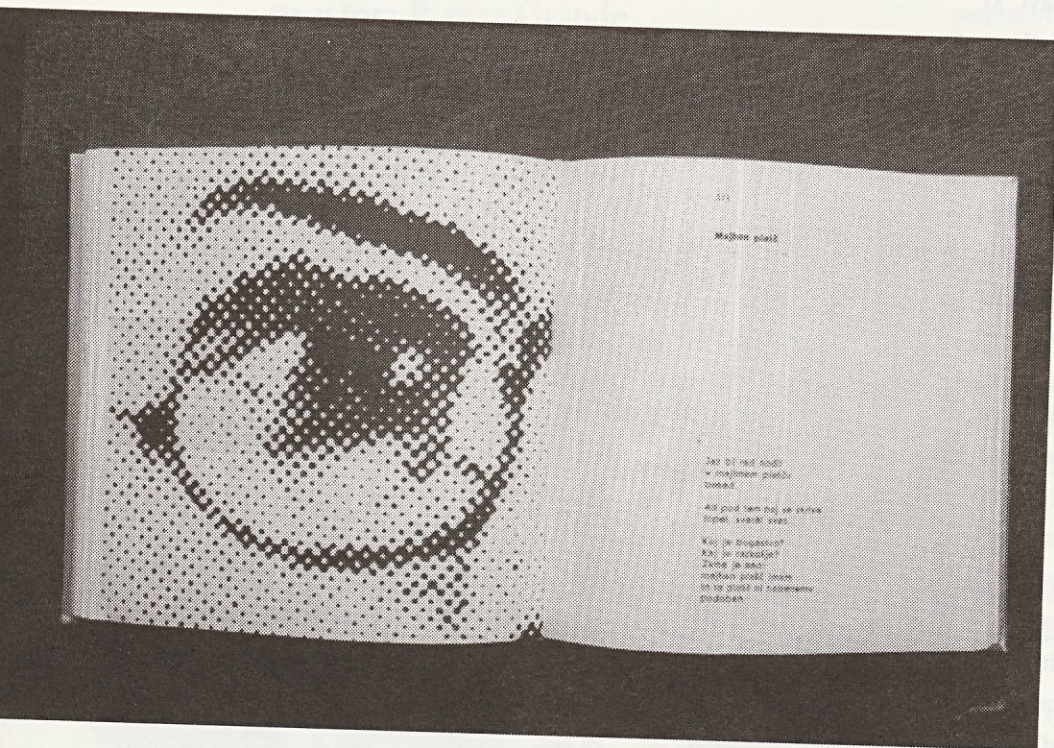

Moj podpis

je kvadrat

Z Jožetom Brumnom, arhitektom
in grafičnim oblikovalcem, se
je pogovarjala Bojana Leskovar

Integrali '26, Srečko Kosovel,
oblikovanje Jože Brumen.
Foto: Dejan Habicht

Arhitekt Jože Brumen je oblikoval Kosovelove Integrale. Četudi ne bi oblikoval nič drugega, je že ta knjiga iz šestdesetih let dovolj za vpis v zgodovino slovenskega grafičnega oblikovanja.

[Doma sem iz Maribora]

Prvo celostno podobo sem srečal kot otrok. Celostno podobo nacizma. Nacističnega križa se najbolj spomnim s papirja, s katerim smo bili določeni za izselitev v Srbijo.

Moj sošolec v srednji šoli je bil Kajetan Kovič. Moje prvo oblikovanje je oblikovanje njegovih pesmi, ki jih je napisal za dekle, v katero je bil zaljubljen.

[Edvard Ravnikar]

Zakaj sva se srečala prav v Emonski kleti? Sem hodim na kosilo, ker je blizu akademije. Še en razlog obstaja, zakaj sem si izbral Emonsko klet. Povezana je z Ravnikarjem. Njegov načrt je bil, da bi bila to "nobel" restavracija, ker je bil prepričan, da v Ljubljani ni "boljšega" lokala, kamor bi pripeljal tujca, pa mu ne bi bilo treba jesti "vineršnicla". Potem se mi je potožil, da je to postal balkanski lokal. Kar me spominja še na nekaj drugega. Vi zagotovo niste poznali lokala, ki je bil včasih na vogalu, tukaj blizu Emonske kleti (nasproti trgovine Ona-On, op. a.). To je bil lokal, v katerega so zahajali predvsem študentje. Bil je pravi angleški pub, zelo živ, tudi Ravnikar ga je večkrat obiskal. Tam sem se s študenti tudi sam sestajal. No, tega lokala ni več, čeprav je imel tam, kjer je bil, naravno pravico obstoja. Namesto tega lokala imamo zdaj katakombe in Romano, kjer ne smeš kaditi in se nanj ni nihče navadil. Preprosto zato, ker so prostori v Ljubljani, kjer lokali ne bodo zaživeali.

[Študentska leta]

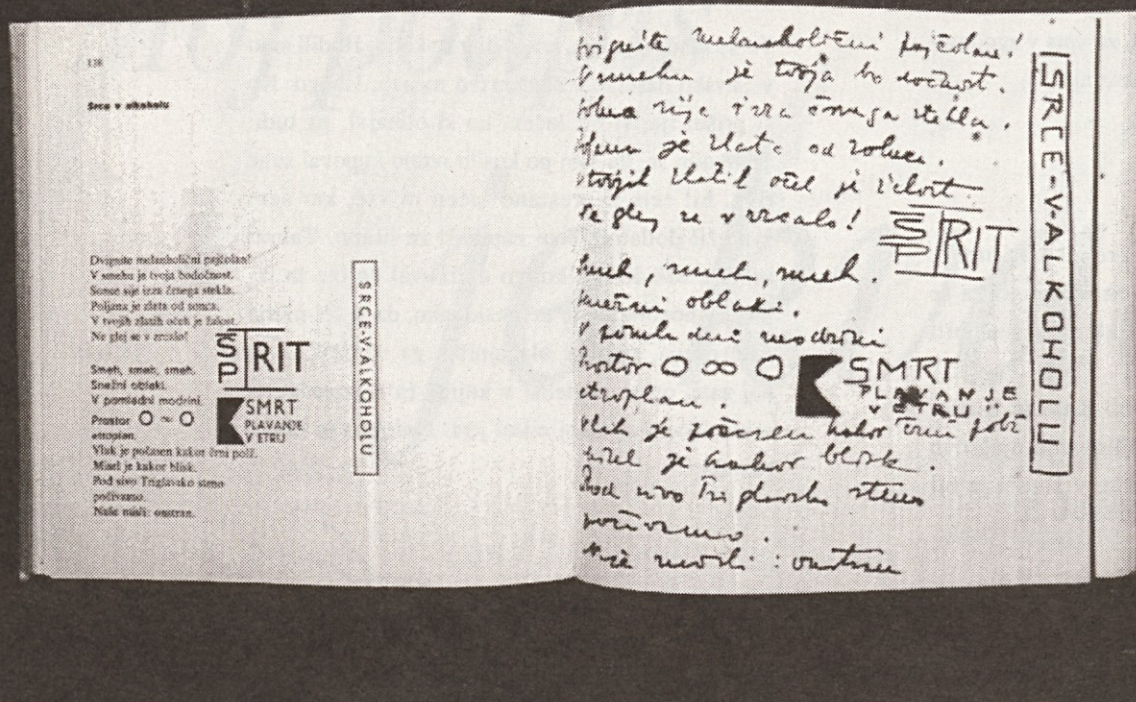
To so petdeseta leta, ko so bile še karte. Hodili smo v Savsko naselje, v študentsko menzo. Ubogo. Ko si prišel tja, si bil lačen, ko si odhajal, pa tudi. Spomnim se, da sem po kosilu redno kupoval suhe fige, bil sem neprestano lačen in vse, kar sem zaslužil dodatno, sem zapravil za hrano. Takrat sem za Mladinsko knjigo oblikoval knjige in izplačilo honorarjev je potekalo tako, da si šel mimo Konzorcija, stopil k blagajniku, ga vprašal, če je kaj zate, on je pogledal v knjigo in ti izplačal na roko. Potem si takoj odšel jest. Podobno je bilo s pesniki.

Borut Pečar:
karikatura:
Jože Brumen,
1956

[Odločitev za arhitekturo]

Moja srednja šola je bila zabavna reč. Razred, v katerega sem hodil, je bil sestavljen 1:3 za sošolke, nas je bilo dvanajst. Dvanajst apostolov. Imeli smo dobre profesorje, predvsem za latinščino in slovenščino, in tako ni bilo dvoma, da me čaka medicina. Danes mi je malo žal, da nisem odšel po tej poti. Ko sem se odločil, da grem na arhitekturo, so me vsi gledali čudno, češ kako to, da sem izbral tehnični študij. Malokdo pa ve, da je bil moj izbor pogojen tudi s tem, da sem imel odličnega profesorja za fiziko. Nekoč nam je povedal, da je bil sošolec Nikole Tesle na Dunaju. Iz sentimentalnosti me je prosil, da narišem Teslov portret. Naredil sem ga po Jakcu in zanj dobil marko in pol. No, in

tudi on me je vprašal, zakaj sem se odločil za tehniko. Povedal sem mu, da zaradi Plečnika.

Na arhitekturi me je potem v prvem letniku asistent Valentinčič novačil za Plečnika in verjetno bi študij končal hitreje, kot sem ga, če bi ponudbo sprejel. Med starejšimi profesorji je bil tudi Vurnik, nato pa Mihevc in Ravnikar. Vsi so bili sicer Plečnikovi študentje, toda pri Ravnikarju se mi je zdelo, da vsaj malo diši po Evropi. K Ravnikarju sem hodil tudi po diplomi in nekoč mi je dejal, da je Plečnik velik človek in velik arhitekt. Nad to izjavo sem bil presenečen in v začetku niti nisem vedel, kaj pomeni. Kasneje mi je bilo jasno, da se je Ravnikar čutil dolžnega, da nadaljuje Plečnikovo delo, četudi tega ni zmogel v celoti; manjkali sta mu namreč Plečnikova samostanska vzgoja in dikcija.

[Diktator, avtokrat, popolna avtoriteta ...]

Ah, o tem bi se lahko na dolgo in široko pogovarjali. Imel je veliko moč, magijo, enostavno zato, ker je bil sam neodločen človek, toda neverjetno

radoveden. Če si mu prinesel kaj novega, se je vedno delal, kot da ga sploh ne zanima. Zato si ga moral sam spodbuditi, da se je sploh začel pogovarjati, in ko si prišel do te stopnje, je bilo to že veliko. Spomnim se, da mi je sam nekoč potarnal, "Veste, Slovenci so nerodni ljudje, obnašajo se kot preplašene kure, in če si ena kura zlomi peruti, navalijo nanjo. To je bila tudi njegova osebna izkušnja."

[Oči]

Kot študent sem delal v Ravnikarjevem ateljeju, toda imel sem probleme z očmi. Na očesni kliniki sem bil skoraj doma. Ravnikar je za to vedel in to pri najinem sodelovanju upošteval. Ne vem sicer, če se ve, ampak tudi Ravnikar je imel težave z očmi. Očitali so mu, da je njegova risba zelo nespretna. Razlog ni bil v tem, da je pač tako risal, preprosto ni dobro videl. Očesna okvara je bila posledica njegove mladostne živahnosti. Gledal je namreč sonce in dobil prežganine.

Sicer pa je bil kot profesor zelo očetovski, vedno je pazil, kako se spotikaš in hodiš skozi življenje. In lahko si računal nanj.

Po diplomi mi je ponudil, da bi delal pri njem na B smeri, toda moral sem med vojake in v času mojega služenja vojske je B smer tudi propadla. Ker sem na akademiji vzporedno z arhitekturo študiral tudi kiparstvo, sem potem, ko sem prišel iz vojske, šel na akademijo in predaval oblikovne zasnove, bolj bi rekel doktrino o oblikah.

[Sonce]

Še ena zgodba je zelo zanimiva. Nekega decembrskega dne grem mimo skupščine po parku, mimo Mihevčevega sarkofaga. Takrat so ravno gradili stolpnici na trgu. Bilo je popoldan, ko je sonce zahajalo, in opazim, da sonce tone točno v sredini obeh stolpnic, kot v šparovček. In sem si mislil, Ravnikar, ti si pa kurba ... pa bom razložil zakaj. Ko sem delal natečaj za mariborski spomenik NOB, mi je Ravnikar razložil, kako se sploh dela natečaje. Organizirajo ga namreč praviloma ljudje, ki sploh ne vedo, kaj hočejo, imajo pa denar, ki ga morajo nekam naložiti. Ko odločajo o projektih, se običajno vsi dolgočasijo in te barabe je treba na nekako zbuditi. In ko sem delal natečaj, sem dva obeliska postavil tako, da se je enkrat na dan sonce, ki je zahajalo za Pohorjem, ujelo mednju. Ravnikar je bil tudi v žiriji, jaz pa sem dobil nagrado. Veste, kaj hočem povedati?

No, potem se, ko so stolpnici še gradili, srečava. Tam. In me vpraša, kaj si mislim. Povem mu, da je statik zelo dobro izračunal, kam stolpnici postaviti, in oba veva, kaj hočem povedati. Pokima in potem se razideva. To, da izrabiš nekaj iz veselja v prid ideje, se mi še danes zdi neprekosljivo.

[Dvojbornica]

Nekaj podobnega se mi je zgodilo na Rabu, kjer sva z Grego Košakom sodelovala pri otvoritvi Kamportja. Vedel sem, da je moj sošolec Bonča delal vizir pri vstopu na grobišče. In ko otipavam eliptičen okvir, skozi katerega si lahko gledal, pride do mene neki arhitekt, kaznjenelec iz Golega otoka, in mi začne govoriti, naj počepnem in gledam obeliska, kamnit paviljon in ... Ko ju dobite skupaj, dobite dva jambora in obe borduri na morski gladini. Dvojbornica na morju. Upanje. Še zdaj se čutim krivega, da na to nisem nikogar opozoril.

[Knjiga]

Vedno sem se počutil kot arhitekt, oblikovanje pa je bilo moj hobi in preživetje. Vedel sem, da je takrat, ko se lotevaš oblikovanja knjige, prvi princip princip reda. Imaš platnice in format, na katerem se bo nekaj dogodilo. V tistem času so vedno naročali samo ovitek, zato sem uveljavil princip, da je ovitek tudi zadnja stran, ne samo naslovka, in je tudi zavihek in notranje strani. Tako postane knjiga longitudinalni prostor. Mislim, da sem tako najprej naredil Shakespeara.

[Anton Ocvirk]

Moje knjige je opazil tudi dr. Anton Ocvirk, njegovo pozornost pa je vzbudil zapis v Pavlihi, da sem dadaist, kar je bila za tiste čase huda psovka. Nekega dne dobim domov zeleno mapo, zelo neugledno, in pomislim, že spet nekdo hoče Prešernovo nagrado. Nekajkrat se je namreč zgodilo, da so pesniki, ki sem jim oblikoval pesniške zbirke, naslednje leto dobili Prešernove nagrade. Tista mapa tam ždi in telefonira mi Cene Vipotnik, me vpraša, če sem dobil mapo, in tako jo sploh pogledam. Ne morem verjeti, da je to tisti Kosovel, o katerem smo se učili v šoli. To, kar je bilo v mapi, je bilo boljše. In tako se je začelo eno leto dela, eno leto pogovarjan-

ja z Ocvirkom o Kosovelovi poeziji. List za listom, vejica za vejico, pika za piko. Morda se vam bo zdelo nenavadno, toda Ocvirk se ni čutil doraslega tej poeziji. On je bil človek 18. tega stoletja. Zato je vedel, da mora v to stoletje prinesiti nekaj ekstravagantnega, če ga hoče idejno preživeti. Našel je mene in verjel, da bom to poezijo razumel. Pogovarjala sva se ure in ure, na začetku me je bilo strah, potem pa sem užival. Ocvirk je bil sicer v tistem času fizično neboljen, z berglami, tako kot sem zdaj jaz. Toda bali so se ga vsi.

Bil je taka avtoriteta na svojem področju, kot Ravnikar na svojem. Nekoč sem Ocvirku to tudi sam dejal. Oba sta začela na Dunaju; ko sta se nažrla dunajskega pozitivizma, sta šla v Pariz in tam se jima je svet odprl. Ocvirku sem rekel celo, da me zanima, ali sta oba iste stvari tudi jedla in pila, ker sta bila zajebanta na isti način. Najprej pohodita človeka z dunajsko verzijo pozitivizma, in če jima je vztrajno odgovarjal, sta ga napadla še s pariško.

[Oblika]

Doživetje enega leta s to knjigo je bilo res neverjetno, ne pametnikovanje, temveč žongliranje s temo. O eni vejici smo se pogovarjali ure in ure. Ko je knjiga izšla, je bila popoln boom in dogodek. In funkcionira še danes skozi sporočilo, ne – tako se dela, temveč – tako se razmišlja.

S to knjigo sem osvojil logiko, da ima oblika svojo zakonitost, da je zaključena celota, ni tam samo zato, da je centralna in lepa, temveč jo moraš obvladat, borit se moraš z njo. Po izidu Integralov sem bil na razstavi El Lissitskega in tam sem si čestital, da sem o obliki razmišljal podobno kot on.

[Marij Pregelj]

Integrali so bili razprodani in Vipotnik me je vprašal, če bi naredil ponatis. Odgovoril sem mu, da zelo težko, ker je bilo to enoletno doživetje neponovljivo

in se ga enostavno ne da ponatisnit. Obljubil sem mu, da morda kasneje, dogovorila pa sva se za Pregljeve ilustracije Homerja. V Italiji je namreč izšel Homer z De Chiricovimi ilustracijami in bil popoln bestseller. Toda De Chiricov Homer je bil od Pregljevega zelo drugačen, primerjava bi bila nora. Delal sem na knjigi s klasičnimi filologi, z dr. Jožetom Kastelicem, zato, da ilustracija ne bi bila samo ilustracija, temveč sestavni del knjige. Ko sem bil sredi dela, je Vipotnik umrl in s knjigo ni bilo nič. Tako smo spet zamudili priložnost, da bi pravočasno izdali Homerja s svojimi ilustracijami. Kasneje je knjiga le izšla, tega morda niti ne veste, pri Moderni galeriji, toda samo tista poglavja, ki so vezana na Pregljeve ilustracije. In ker je Kastelic zahteval, da jo tiskamo v grščini, smo jo morali tiskati zunaj, ker cela Ljubljana ni premogla grških črk.

[Rokopisi]

V Mariboru smo stanovali nasproti škofije in tam sem videl nekaj, kar je vplivalo name za celo življenje. Pokazali so mi rokopise iz trinajstega stoletja, pisane na oslovo kožo. Kot štirinajstletni mladenič sem bil popolnoma iz sebe, ko sem jih videl. Ti manuskripti so bili moj vzor.

Direkten refren je bila Bernikova monografija, leta 1966. Tistega leta sem tudi dobil nagrado Prešernovega sklada. To je bila monografija, ki je nakazala v oblikovanju monografij drugo gledanje. Tu pozabljajo oblikovalci, da delajo z dvema orodjema, s tekstom in slikovnim materialom. Slikovni material pa mora biti izpoveden, ne samo slika. S sliko povem tisto, kar tekst ne more. Danes se z oblikovanjem monografij ukvarja veliko oblikovalcev, ki temu delu niso dorasli.

[Gabriel Stupica]

Zelo sem si želel delati monografijo o Stupici, zanj sem se boril, neuspešno, potem pa so naredili neko skrupcalo. Pri Stupici sem ugotovil nekaj, kar ne verjamem, da je ugotovilo veliko ljudi. Njegove slike imajo neverjetno strukturo, neviden podpis v kompoziciji. Njegova struktura gradnje je zelo toga, nič ni slučajnega. V galeriji sem gledal portret njegove hčerke, ki je zame čudovita slika. Če postavite na sliko diagonale, je točno v križu diagonal njeno srce. To je zame genialno. Pripravil sem še nekaj skic za monografijo, ki sem jih dal Kržišniku, potem pa so izginile.

[Razmerje]

Od *Integralov* in sodelovanja z Ocvirkom naprej sem vedno vztrajal, da mora biti razmerje med oblikovalcem in avtorjem aktivno, nihče od njiju dveh ne sme biti pasiven.

[Smisel]

Smisel arhitekture je naloga, arhitekt ne dela hiše kar tako, temveč zato, ker so mu to naročili. Spominim se, da sem slišal, kaj je Courbisier odgovoril našemu arhitektu Severju (ne vem, če je znano, da so bili štirje slovenski arhitekti v njegovem studiu, ne samo Ravnikar), ko ga je vprašal, kako lahko on, popolnoma antireligiozen človek, zida cerkve.

Courbisier mu je odvrnil, da je to neumestno vprašanje, ker se on vedno obnaša kot arhitekt. Zanj je to prostor, v katerega moraš priti, nekaj časa ostati in nato oditi. Ta smisel arhitekture je podedoval tudi Ravnikar.

[Kvadrat]

Sem proizvod nekega časa in navadil sem se na specifičen način izrabljati položaj. Zame je bilo najvažnejše to, da sem pri reševanju problema, na katerega sem naletel, užival. Na fakulteti me neprestano sprašujejo, zakaj tako aktivno gojim kvadrat. Vem zakaj. Kvadrat je aktivno bojevanje s prostorom. Moraš se izogniti centralnemu položaju, boriš se z znakom ali borduro. Danes so vsi zaslužjeni z DIN formatom, kar je posledica očesnega aparata. Kvadrat pa je moje bojno polje in kvadrat je moj podpis.

